

behandlat material från hovrätterna (bland annat advokatfiskalernas verksamhetsberättelser) har gett goda resultat. Ett särskilt avsnitt ägnas också Karl Johan och den oklara gränsen mellan regenten och privatpersonen.

I fyra kapitel möter vi 14 olika fall som gäller brister i ekonomisk redovisning, förskingringar och underslev, bristande rättssäkerhet, olaga arresteringar och häktningar, tvång (tortyr) vid förhör, översitteri och mannamån. JO:s och domstolarnas handlingar, offentligt och lättåtkomligt material, har flitigt använts och i pressen ges utförliga redogörelser för de konkreta omständigheterna. Adamson berömmar särskilt *Argus* för mod och fina journalistiska prestationer. Speciellt intressanta är fallen som rör felaktiga arresteringar, där också de eländiga förhållandena i de svenska fängelserna avslöjades. Publiciteten ledde bland annat till inrättandet av ett nytt centralt ämbetsverk för fängelser och arbetsinrättningar 1825.

Att angreppen på överheten minskade allmänhetens förtroende, är en av slutsatserna. Kungen som privatperson undgick däremot i regel kritik på 1820-talet, summerar Adamson.

En stor förtjänst med Adamsons bok är de många direktcitaten. En tidsatmosfär förmedlas, vi möter verkliga människor – och historien blir levande. Nackdelen är förstås att boken ibland blir tungläst och tenderar komma in på sidospår.

Den bilagda CD:n kompletterar och fördjupar delvis tidigare behandlade teman.

Umeå universitet

BIRGIT PETERSSON

Hanna Enefalk, *Skillingtryck! Historien om 1800-talets försvunna massmedium*, Opuscula Historica Upsaliensis 51 (Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen 2013). 176 s.

Hanna Enefalks bok om skillingtryck sönderfaller i två delar. Den förra, som upptar i runda tal en tredjedel, är en bred introduktion till medieformen och till forskningen om den, och den inkluderar även handfast information kring register och bibliografier för den hugade. Den andra delen är en mer närgången studie av utgivningen fram till och med 1875, med en djupdykning för år 1851, så som denna utgivning finns bevarad i Uppsala universitetsbibliotek.

I introduktionen diskuteras hur den här typen av tryckalster kan definieras, hur de grafiskt tagit sig ut, var och av vem de tryckts, vilka mottagarna var, tryckfrihetsrelaterade frågor, upplagor med mera. Här skjuts också tids-

gränsen bakåt för vad som tidigare ansetts som de tidigaste skillingtrycken i Sverige. Mest är det just svenskt, men utblickar saknas inte. Enefalk resonerar även kring hur stor del av vad som verkligen utgavs som faktiskt finns bevarad i arkiven och landar i följande (s. 46): "vi måste räkna med att de flesta skillingtryck aldrig hamnade i något arkiv". Det är troligen detta som titelns "försvunna" syftar på. Överrepresenterade är i det som bevarats sannolikt de mer välgjorda i denna annars utpräglade budgetlitteratur som inte sällan slutade på avträdet, i spisen eller runt någon mat. Underrepresenterade är däremot de innehållsligt mest utmanande (politiskt radikalt, pornografiskt, smädande). Den orienterande delen avslutas som sagt med konkret vägledning: goda och mindre goda bibliografier, register, databaser, kataloger.

Den andra och mer omfattande delen studerar alltså närmare just det som finns vid Uppsala universitetsbibliotek, närmare bestämt dess huvudserier av skillingtryck fram till och med 1875, och i synnerhet från år 1851. Samlingen går ambitiöst och systematiskt igenom avseende sådant som tryckorter, priser, återtryck, popularitet, innehållsliga teman och ämnesval, författare. Trender och tendenser iakttas och diskuteras. Det är svårt att sammanfatta; det mest framträdande draget är kanske heterogeniteten. Och man kan invända mot vissa försök till ämneskategoriseringar – eftersom blandformer tycks vara legio med dessa inledningar – men det förtar inte värdet av denna provkarta på möjliga sätt att närma sig materialet. Intressantast i mitt tycke är de kopplingar som emellanåt görs till ett bredare medielandskap (här främst tidningspressen och teatern), inklusive det faktum att en hel del av de identifierade författarna kan betraktas som liberala litteratörer och publicister i Stockholm. Inte så att de på något sätt dominerade medieformen, men de fanns här, också.

Även min kritik är tvådelad. Den ena gäller frågan vad Enefalk egentligen studerar, den andra rör vad som kunde utvecklats mer för att öka studiens relevans. Bokens två delar skaver något mot varandra. I den förra ägnas visst utrymme åt att definiera vad skillingtryck är, och vi får alltså också veta att det mesta som utgetts har skattat åt förgängligheten. I den senare delen studeras ett faktiskt arkiv, en fysisk samling "skillingtryck", nämligen Uppsala universitetsbiblioteks huvudserier av skillingtryck. Om arkivbildarnas och -upprätthållarnas definition(er) motsvarar författarens diskuteras inte alls.

Så inte heller problemen kring vad som faktiskt finns där i relation till utgivningen under 1800-talet. De andliga visor som hade ingått i den använda samlingen om bibliotekarier vid något tillfälle inte placerat dem (i alla fall merparten av dem) i en annan serie kommenteras i förbigående. Enefalk är av allt att döma främst ute efter att förstå 1800-talets skillingtryck, inte det arkiv som faktiskt använts. Det hade kort sagt behövts en del klargöranden kring hur källmaterialet egentligen förhåller sig till studieobjektet. Vad får

valet av material för konsekvenser? Vilka övervägande ligger bakom valet? Omvänt hade det förstås också varit givande att göra det konkreta källmaterialet – arkivet – till studieobjekt.

Min andra synpunkt gäller den något snäva blicken på just materialet, det vill säga skillingtrycken. Som framgått görs här visserligen mycket intressanta kopplingar till tidningspressen och teatrarna, på andra ställen tangeras även andra typer av billighetslitteratur, och visst relateras somligt till tryckerinäringen i stort. Systematiken är svårare att se. Med ett mer samlat grepp kring just denna medieforms plats i 1800-talets medielandskap hade den vetenskapliga relevansen ökat. Och med ganska enkla medel – här finns ju forskning om både det ena och det andra – hade sammanhanget även i enskildheter klarnat. Upplagor runt sekelskiftet 1900 på några tusen, till exempel, beskrivs som ”enorma” (s. 45). Kanske det. Men i relation till vad? Till gottköpsromaner? Till de framgångsrikaste tidningarna – som vid den tiden sprängde 100 000-strecket, mer eller mindre dagligen?

Men skillingtrycken är uppenbarligen inget lättarbetat material. Hanna Enefalks bok har utan tvivel gjort det lättare. Den ger sammantaget en mycket värdefull orientering, för den allmänintresserade liksom för den som vill beakta detta källmaterial. Och det står klart att fler forskare kanske borde göra just det – skillingtrycken spreds vitt, de krokade i allehanda andra medier och var en del av den publika kulturen, och en heterogen skara författare behandlade många ämnen.

Lunds universitet

PATRIK LUNDELL

Jonas Hallström, Magnus Hultén & Daniel Lövheim (red.), *Teknik som kunskapsinnehåll i svensk skola 1842–2010* (Möklinta: Gidlunds förlag 2013). 257 s.

Högre teknisk utbildning är ett relativt väl utforskat område. Vilka tekniska kunskaper som förmedlats till gemene man i svensk folkskola och grundskola vet vi mindre om. Vad har enligt aktörer inom skolans område varit relevant teknikkunnande: allmänbildning i det vardagliga handlaget med teknik, matematisk-teoretisk skolning som förberedelse för ingenjörsutbildning, eller kanske förståelse av teknikens roll i samhällsutvecklingen? Antologin *Teknik som kunskapsinnehåll i svensk skola 1984–2010* är en redovisning av forskning som bedrivits inom projektet ”Skolan som arena för kunskapsbildning i teknik – samhällets behov och skolans möjligheter” och innehåller bidrag av de tre redaktörerna samt doktoranden Cecilia Axell.